

SPOŁECZNE ORAZ KULTURALNE STOSUNKI POLSKI I GRUZJI W XVI-XVIII W.

WIERA OCHELII¹
(Kutaisi)

Słowa kluczowe: Europejskie podróże na Kaukaz, Gruzja w europejskiej literaturze, gruzińsko-polskie stosunki, literatura podróżnicza o Gruzji

Key words: European trips to Caucasus, Georgia in European literature, Georgian-Polish relationships, travel literature about Georgia

Abstrakt: Wiera Occheli, SPOŁECZNE I KULTURALNE STOSUNKI POLSKI I GRUZJI W XV-XVIII W. „PORÓWNANIA” 6, 2009, Vol. VI, ss. 239-243, ISSN 1733-165X. Artykuł przedstawia zwięzłą historię kontaktów gruzińsko-polskich od wieku XV do XIX, na tle kontaktów Gruzji z Europą, z podkreśleniem roli literatury podróżniczej oraz relacji politycznych. Polska i Gruzja od wieku XV brały udział w koalicjach politycznych oraz wojskowych skierowanych przeciwko islamskiej Turcji zagrażającej obu państwom w XV-XVIII wiekach. Autorka podkreśla znaczenie kontaktów handlowych oraz kulturalnych. W polskiej literaturze podróżniczej ważne dla poznania Gruzji są relacje księcia M. Radziwiłła-Sierotki. W poezji gruzińskiej wieku XVIII odnotowuje się wpływ literatury słowiańskiej, zwłaszcza na twórczość Mamuka Barataszwili i Dawida Guramiszwili.

Abstract: Vera Otskheli, SOCIAL AND CULTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN POLAND AND GEORGIA IN XV-XVIIIth c. „PORÓWNANIA” 6, 2009, Vol. VI, pp. 239-243, ISSN 1733-165X. The article presents a concise history of Georgian-Polish relationships from XV to XIX century in the context of the relationship between Georgia and Europe underscoring the role of travel literature and political accounts. Since XV century Poland and Georgia took part in political and military coalitions against Muslim Turkey which threatened both countries during XV-XVIII centuries. The author underscores the importance of trade and cultural relationships. Prince M. Radziwiłł-Sierotka's accounts in Polish travel literature are important for getting to know Georgia. The influence of Slavic literature is noted in Georgian poetry in XVIII century, especially the works of Mamuk Barataszwili and David Guramiszwili.

Pierwsze wzmianki o kontaktach między Polską i Gruzją napotykamy już w wieku XV. Po upadku Konstantynopola w roku 1453 Europa stanęła wobec groźby inwazji ze strony Imperium Osmańskiego. Jak dla wielu państw europejskich, tak dla Polski

¹ Correspondence Address: University in Kutaisi, Georgia, e-mail: vera_otkheli@yahoo.com

i Gruzji Imperium Osmańskie stanowiło wielkie niebezpieczeństwo. W tej sytuacji państwa europejskie, chcąc przeciwstawić się agresji tureckiej, stanęły przed koniecznością zjednoczenia sił wojennych. Wagę antytureckiej koalicji uświadamiają liczne wtedy misje dyplomatyczne. W tamtych właśnie czasach i okolicznościach pojawiają się pierwsze pisemne wzmianki o politycznych stosunkach między Polakami i Gruzjinami.

Jak pisze gruziński historyk Eldar Mamistwaliszwili, cytując niemieckiego badacza M. Jorda, w roku 1471 ambasadorowie polskiego króla Kazimierza IV, gruzińskiego cara Konstantyna i węgierskiego króla Matyasza spotkali się w Senacie Republiki Weneckiej, żeby zdecydować o uczestnictwie w koalicji antyosmańskiej. W tym samym roku pełnomocni przedstawiciele Gruzji i Szacha Irańskiego Uzun-Hassana doprowadzili do zawarcia tajnych układów w tej samej materii z Kazimierzem IV².

W roku 1472 Szach Uzun-Hassan rozpoczął działalność wojskową przeciw Imperium Osmańskiemu. Nie otrzymując obiecanej przez sojuszników pomocy, Szach został zmuszony wysłać do Europy zaufanego człowieka, którym był ambasador Katarino Dzeno. Dzeno zatrzymał się po drodze w Gruzji, gdzie prowadził układy z zarządcą Samcche-Dziawacheti – Atabagiem Kwarkware. Wiadomo, że razem z nim byli wówczas ambasadorowie polski i węgierski³.

W XVI i XVII w. polsko-gruzińskie związki rozwijają się pod znakiem handlu. Polska w tym okresie znacznie rozszerzyła stosunki handlowe z obcymi krajami. Handlowano ówczesnie z Francją, Anglią, Hiszpanią i innymi państwami europejskimi. Uwagę Polski przyciągał też Iran – bogaty kraj z licznymi, a rzadkimi zasobami. Największe zainteresowanie budził w Polsce irański jedwab, cieszący się również dużym popytem w Europie. Droga na Wschód, to znaczy również do Iranu, prowadziła przez Gruzję. W taki sposób Gruzja znalazła się na skrzyżowaniu dróg handlowych z wielu państw europejskich, w tej liczbie i z Polski. Gruzja prowadziła również ożywiony handel z wieloma państwami, o czym mamy nawet pisemne przekazy. Znany hiszpański podróżnik Pietro Della-Valle w raporcie do Papieża z 1627 roku podkreśla, że: „...księstwa gruzińskie, tzw. Imeretia, Odiszi i Guria... prowadzą ożywiony handel jedwabiem i innymi towarami z Konstantynopolem i całą Grecją...”⁴. Gruzja prowadziła też handel woskiem, futrami (lisy, tygrysy) i przyprawami korzennymi. Jeżeli jednym z podstawowych przedmiotów gruzińskiego eksportu był jedwab, o czym pisze hiszpański podróżnik, można przyjąć, że stanowił on również obiekt polskiego importu, ponieważ Polska w tamtych czasach była jednym z największych europejskich rynków zbytu jedwabiu.

Mamy świadectwa o tym, że królowie polscy pozostawali w przyjaznych osobistych stosunkach z władcami gruzińskimi. O tym, że Gruzja utrzymywała czynne sto-

² E. Mamistwaliszwili, *Sakartwelo antiosmanur kaolicyaszy*. „Macne” 1971, nr 3, s. 78.

³ T. Lajoš, *Put' Katarino Dzeno – posla Uzun-Gassana – Ćerez Gruziju v Vengriju*. „Literaturnaja Gruzija” 1969, cz. 11, s. 129-135.

⁴ I. Cincaze, *Meslebi polonetisa da sagartvelos urtiertobis istoriidan*. Tbilisi 1996, s. 40.

sunki z Polską i Litwą i że stosunki te w wieku XVI i w pierwszej połowie wieku XVII były silne, świadczy notatka już cytowanego Pietra Della-Valle „...Sam król polski z tymi gruzińskimi książętami (Gurieli I Dadiani) – pisze włoski podróżnik – podtrzymuje przyjaźń i wymianę listów. Z jednego królestwa do drugiego często chodzą statki handlowe!”⁵.

Czynna wymiana handlowa między Gruzją i Polską zwiększała zainteresowanie tym krajem ze strony Europy. Do Gruzji i jego głównego miasta Tbilisi zaczęły zjeżdżać różne delegacje: misje katolickie, przedstawicielstwa polityczne, wojskowe i inne. Każda z tych ekspedycji miała swoje cele. „Europejscy podróżnicy – pisze M. Polewktow, historyk, badacz Kaukazu, mając na myśli wiek XVII i XVIII – przyjeżdżają teraz na Kaukaz nieprzypadkowo i rozmawiają o nim nie mimochodem... Wszyscy wypełniają teraz określone socjalno-polityczne zadania... Ich podróże związane były z tym, co zwiększało zainteresowanie Europy Kaukazem”⁶.

Również Gruzja dążyła do zbliżenia z państwami europejskimi. Świadczy o tym, na przykład, misja dyplomatyczna pisarza i urzędnika państwowego Sulchan-Saby Orbelianiego na dwór króla francuskiego Ludwika XIV i Papieża Klemensa XI⁷.

Odwiedzanie Gruzji przez przedstawicieli różnych profesji i narodowości pozostawiło również ślady w literaturze. W tym okresie opublikowano liczne wiadomości o Gruzji we Włoszech, Francji, Niemczech, Szwecji, na Węgrzech. Noszą one głównie charakter pamiętnikarski. W XVI wieku pojawiło się w Polsce pierwsze książkowe wspomnienie o Gruzji pióra Martina Broniewskiego (zm. 1593). W latach 70. XVI wieku Broniewskiego wielokrotnie kierowano, jako ambasadora, do Chanatu Krymskiego. Swoje wspomnienia spisał on w utworze *Tartariae descriptio... cumtabula geographica eiusdem Chersonesus Tauricae*, wydrukowanym w 1595 roku, gdzie pisze również o Gruzji⁸. W roku 1644 w Paryżu została wydrukowana książka Jana z Zukki *Relation et des Tartares... des Mingreliens et Georgiens*, w której także padały wzmianki o Gruzji⁹.

W wieku XVIII o Gruzji piszą misjonarz Tadeusz Kruszyński (*Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades ab anno 1711 an annum 1728...*)¹⁰ i orientalista Włodzimierz Broniewski, którzy zwiedzili Kaukaz¹¹.

Wymienione utwory nie były, niestety, szerzej dostępne, a tym samym pozostały nieznane w Gruzji. Pierwszym polskim utworem, w którym pisano o pomnikach gruzińskiej kultury i który poznano w Gruzji była, przetłumaczona na język gruziński w 1791 roku, relacja *Podróż do Ziemi Świętej i Egiptu* Mikołaja Radziwiłła-Sierotki (1549–1616), księcia litewskiego, który w latach 1582–1584 odbył pielgrzymkę do Jerozolimy

⁵ Ibidem, s. 42.

⁶ M.A. Polewktov, *Europejskie putiesestwenniki XIII–XVIII ww. po Kavkazie*. Tyflis 1935, s. 10–11.

⁷ B.A.I. Sulchan-Saba Orbeliani, *Cchowreba da szemokmedeba*. Tbilisi 1958, s. 8–14.

⁸ *Bibliografia literatury polskiej*. Nowy Korbut. T. 2, Warszawa 1964, s. 46–47. B.A.I. Sulchan-Saba Orbeliani, *Cchowreba da szemokmedeba*. Tbilisi 1958, s. 8–14.

⁹ J. Rejchman, *Kaukaz, Polska i Polacy w cywilizacji świata*. Warszawa 1939, s. 266.

¹⁰ Zob: M. Inglot, *Polacy, piszący na Kaukazie w pierwszej połowie XIX wieku*. „Pamiętnik Literacki” 1957, z. 2. s. 539.

¹¹ V. Broniewskij, *Novejšaja geografičeskaja i istoričeskaja izwestija o Kavkazie*. Moskwa 1823.

i Egiptu. Tłumaczenie zostało dokonane z języka rosyjskiego (wersja rosyjska pojawiła się w roku 1787) przez Gajozę Rektora, osobistości szeroko znanej w gruzińskiej historii XVIII wieku. Był on duchownym, pisarzem, misjonarzem, dyplomatą i tłumaczem. Gajoz Rektor tłumaczył z języka francuskiego i rosyjskiego. Spod jego pióra wyszły liczne przekłady utworów teologicznych.

Przełożenie *Podróży do Ziemi Świętej i Egiptu* na język gruziński posiada duże znaczenie dla badań nad historią gruzińskich klasztorów w Syrii i Palestynie. Radził bowiem zwiedził gruziński klasztor na Górze Czarnej w Syrii i klasztor „Dźwari” w Jerozolimie, którego opisu dokonał ze szczególną uwagą. Rozmawiał w „Dźwari” z gruzińskimi zakonnikami, siedział z nimi przy jednym stole i, jak pisał następnie, był przyjemnie zaskoczony ich gościnnością i surowością w prowadzeniu nabożeństw¹².

Jednak Gajoz Rektor nie był pierwszym gruzińskim tłumaczem literatury polskiej. W latach 20. (1716–1724) XVIII stulecia z języka rosyjskiego na język gruziński przełożono *Apoftegmaty* polskiego pochodzenia. Ten zbiór, którego autora w gruzińskich rękopisach nazywano Sokratesem, cieszył się w Gruzji dużym powodzeniem. Istnieje kilka wariantów gruzińskiego tłumaczenia *Apoftegmatów*. Pierwszy, pełny, został wykonany przez Erasta Turkistaniszwili, jednego z najlepszych tłumaczy swoich czasów; drugi, zmniejszony, również został wykonany przez Erasta Turkistaniszwili na prośbę gruzińskiego cara Wachtanga VI; trzeci, został opracowywany przez cara Wachtanga, czwarty zaś, pod nazwą *Mądrość podwyższająca* został przełożony wierszem również przez cara Wachtanga VI.

Badacze przypuszczają, że podstawą rosyjskiego tłumaczenia *Apoftegmatów*, będącego źródłem gruzińskich wersji, jest zbiór, ułożony przez Beniasza Budnego i Stanisława Witkowskiego, polskich pisarzy, uczniów Mikołaja Reja¹³.

W pierwszej połowie wieku XVIII pisarze gruzińscy odczuwają wpływ słowiańskiej twórczości ludowej. W liryce gruzińskiej ukazują się rosyjskie postacie ludowe, tworzą się wiersze według motywów rosyjskich, ukraińskich i polskich pieśni ludowych. W związku z tym szczególnej uwagi zasługują poeci – Mamuka Barataszwili i Dawid Guramiszwili.

Mamuk Barataszwili (I poł. wieku XVIII) – twórca poetyki normatywnej, to znaczy podręcznika sztuki wierszowania, autor licznych patriotycznych i miłosnych wierszy, był zbliżony do cara Wachtanga VI. „Przy badaniu twórczości M. Barataszwilego – podkreśla G. Mikadze, historyk literatury gruzińskiej – staje się jasne, że niektóre jego wiersze napisane są pod wpływem rosyjsko-ukraińsko-polskich pieśni ludowych, o czym świadczą nawet nazwy jego wierszy: *Ruski głos, Czerniaczko, Polski głos*¹⁴.

Wpływ słowiańskiej twórczości ludowej zauważony jest i w poezji Dawida Guramiszwilego (1705–1792), poety szeroko znanego nie tylko w Gruzji, lecz i poza jej granicami. W wierszach Guramiszwilego odzwierciedlone są motywy ukraińskiego i pol-

¹² T. Ruchadze, *Rusul-kartuli literaturuli urtiertobis istoriidan*. Tbilisi, 1959.

¹³ Ibidem, s. 256–257.

¹⁴ G. Mikadze, *Mamuka Barataszwili*. Tbilisi, 1958, s. 8–14.

skiego folkloru¹⁵. Mamy też podstawę przypuszczać, że w jego poemacie *Spór człowieka ze Śmiercią*, wchodzącego w zbiór *Dawitiani*, można znaleźć paralele z szeroko znanym polskim rękopisem z XV wieku, tłumaczonym na język rosyjski w wieku XVII, *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. Wyjaśnienie tej kwestii czeka na swojego badacza.

Na zakończenie musimy podkreślić, że większość dokumentów, dotyczących tego okresu, zaginęła w zamęcie licznych wojen, prowadzonych zarówno na terytorium Polski, jak i na obszarze Gruzji. Tym samym przedstawione tutaj dane mogą ulec jeszcze zmianie. Niezależnie od tego możemy powiedzieć, że stosunki Polski i Gruzji miały historycznie wielostronny charakter: w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI zbliżała nasze kraje polityka; druga połowa wieku XVI i wiek XVII to okres, odznaczony stosunkami handlowymi i, wreszcie, wiek XVIII w historii polsko-gruzińskich związków społecznych znany jest jak okres zbliżenia kulturalnego.

¹⁵ M. Cikowani, *Dawid Guramiszwili da chalchuri poezja*. „Mnatobi” 1942, nr 7/8, s. 214.